

ศรีธนญชัย พระเอกเจ้าปัญญา

กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ *

ในบรรดานิทานต่าง ๆ ของไทย เรื่องศรีธนญชัยนับเป็นนิทานเรื่องหนึ่งที่มีชื่อเสียงได้รับความสนใจ และนิยมกล่าวขวัญกันอย่างแพร่หลายในหมู่มนุษย์ไทยติดต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย ดังปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรว่า ได้มีการนำนิทานเรื่องนี้มาแต่งทั้งในรูปแบบที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดเกี่ยวกับต้นกำเนิดของนิทาน สมัยที่แต่ง และชื่อผู้แต่ง นิทานศรีธนญชัยของไทยนั้นมีมากมายหลายสำนวน^๑ จากการศึกษาพบว่า แต่ละสำนวนมีความแตกต่างกันในด้านรายละเอียด แต่ก็มีลักษณะที่ร่วมกันคือด้าน โครงเรื่องและแนวความคิดของผู้แต่ง

การศึกษาวិเคราะห์เรื่องศรีธนญชัยในครั้งนั้นผู้เขียนศึกษาเรื่องศรีธนญชัยฉบับลายลักษณ์อักษรเป็นสำนวนกาพย์ เพราะศรีธนญชัยสำนวนนี้เป็นสำนวนที่มีเนื้อเรื่องเป็นทูลจู้จี้กันอย่างกว้างขวางและมีความสมบูรณ์ตั้งแต่ศรีธนญชัยเกิดจนตาย นอกจากนั้นศรีธนญชัยสำนวนนี้ยังนับได้ว่าเป็นสำนวนที่เก่าแก่สำนวนหนึ่งดังที่พระปฤถะวิเศษฐิติ (สาย เลขยานนท์) ซึ่งเป็นผู้มอบหนังสือเรื่องศรีธนญชัยสำนวนนี้ให้แก่หอสมุดแห่งชาติได้ยืนยันว่า ฉบับที่ท่านมอบให้หอสมุดแห่งชาตินี้เป็นฉบับเก่าสมัยโรงพิมพ์หมอสมิธ^๒

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร บทความปรับปรุงแก้ไขจากเอกสารการสัมมนาเรื่อง “พระเอกในวรรณคดีคลาสสิกของไทย” (การสัมมนาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานวิจัยร่วมระหว่างประเทศ เรื่อง “A Comparative Study of Heroes in Southeast Asia Classica Literature” ซึ่งให้ศึกษาพระเอกในวรรณคดีคลาสสิกเรื่องต่าง ๆ ของไทย และให้ศึกษานิทานเรื่องศรีธนญชัยเป็นกรณีพิเศษอีกเรื่องหนึ่ง) ณ หอประชุมสวนจตุจักร จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๒๔

๑. ดูรายละเอียดในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบศรีธนญชัยฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑)
๒. กรมศิลปากร, ศรีท่อนนไชย สำนวนกาพย์และลิลิตตำราพระต๋น, (พิมพ์ครั้งที่ ๓ พระนคร; โรงพิมพ์ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๑๑), หน้า ก.

นิทานศรีธนญชัยนั้น โดยทั่วไปแล้ว มักจะเห็นกันว่าเป็นนิทานประเภทตลกขบขัน (Jest) แต่เมื่อพิจารณาอย่างถ่องแท้จะเห็นว่า ลักษณะหรือบุคลิกของตัวเอกสามารถจัดอยู่ในประเภทนิทานคนเจ้าปัญญาแบบฉลาดแกมโกง (Trickster Tales) ซึ่งเป็นประเภทย่อยของนิทานประเภทตลกขบขัน ทั้งนี้เพราะตัวเอกได้แสดงลักษณะพิเศษของความเป็นคนที่ มีสติปัญญา มีปฏิภาณ ไหวพริบ มีเล่ห์เหลี่ยม แก้ไขปัญหาต่างๆ เอาตัวรอดไปได้โดยไม่ มีผู้ใดคาดคิดมาก่อน

การเสนอบทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์เพื่อให้เห็นลักษณะของตัวเอก คือ ศรีธนญชัยว่ามี พฤติกรรมและบทบาทอย่างไรในฐานะที่เป็น พระเอกเจ้าปัญญา

ลักษณะของนิทานคนเจ้าปัญญาแบบฉลาดแกมโกงนั้น ตัวเอกของเรื่องจะต้องเป็น คนที่มีเล่ห์เหลี่ยมมีชั้นเชิงมาก ประกอบด้วย สติปัญญาเฉลียวฉลาด มีไหวพริบดี ในบางครั้งก็อาจใช้ความเฉลียวฉลาดของตนไปในทางค่อนแคะแกล้งผู้อื่น ดังนั้นจึงไม่จำเป็นที่ตัวเอกประเภทนี้จะต้องเป็นผู้ชนะหรือได้เปรียบเสมอไป ในบางครั้งความค่อนแคะและฉลาดแกมโกงก็ทำให้ถูกผู้แพ้แกล้งหรือแกล้งได้เช่นกัน

ความมีปฏิภาณหรือความเจ้าปัญญาของศรีธนญชัย เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก จาก

การศึกษาพบว่าศรีธนญชัยเอาตัวรอดได้ก็ เพราะอาศัยการอ้างเหตุผลที่แม่ผู้อื่นจะนึกไม่ถึง มาก่อน แต่ก็ถูกต้องตามหลักตรรกวิทยา จนไม่อาจโต้แย้งได้ ดังนั้นจึงใคร่ขอนำหลัก ตรรกวิทยาซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องของการใช้ เหตุผลของมนุษย์ มาพิจารณาในเรื่องการอ้าง เหตุผลของศรีธนญชัยด้วย

ในทางตรรกวิทยาการอ้างเหตุผลคือ การอ้างหลักฐานเพื่อสนับสนุนหรือยืนยัน ว่าข้อสรุปเป็นจริง ซึ่งการอ้างเหตุผลแต่ละ ครั้งจะประกอบด้วย ๒ ส่วนเสมอ คือส่วนที่เป็น ข้ออ้างหรือเหตุผล และ ส่วนที่เป็น ข้อสรุป^๓

เมื่อพิจารณาพฤติกรรมของศรีธนญชัย ก็พบว่า การที่ศรีธนญชัยประพฤติปฏิบัติ เช่นนั้นก็เพราะเขามีข้ออ้างหรือเหตุผลอย่าง ใดอย่างหนึ่งอยู่ก่อนแล้ว จึงได้แสดงพฤติกรรม ในลักษณะเช่นนั้นออกมาซึ่งก็เท่ากับว่า พฤติกรรมที่เขาแสดงออกเป็นข้อสรุปนั่นเอง

บางครั้งศรีธนญชัยจะอ้างคำสั่งสอน ที่เคยได้รับมาเป็นเหตุผล ดังเช่นตอนนายแม่คำพาศรีธนญชัยไปให้อยู่กับลูกชาย (หลวง นาย) หลวงนายให้ศรีธนญชัยถือล่วมหมาก พลตามหลังเข้าวังและทำล่วมหมาก ศรีธนญชัย

๓. รุ่งธรรม ศุภธรรมรักษ์ และคณะ มนุษย์กับอารยธรรม เล่มที่ ๑ หน้าที่ ๑-๔ (กรุงเทพฯ; มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๒๓) หน้า ๑๘๑

บอกว่าวิ่งตามมาเลยทำหก หลวงนายจึงกำชับว่า

“เบื้องหลังนานไป อย่าได้เช่นนั้น สิ่งไรตกบ่า เก็บกวาดเอามา ใส่ไว้ให้คืออย่าทำเรียกราคา เกล่อนกลาตบดสี ตั้งแต่วันนี้ อย่าพักตกเดือน” (หน้า ๑๘)

ข้อความนี้ศรีธรรณชัชยได้นำมาเป็นข้ออ้างหรือเป็นเหตุผลในการแสดงพฤติกรรมครั้งต่อมา กล่าวคือเมื่อหลวงนายให้ศรีธรรณชัชยถือล่วมหมากตามเข้ว้างอีกศรีธรรณชัชยก็ทำล่วมหก แล้วเก็บกวาดเอาขยะมูลสัตัวป็นข้นมาคว้ยพฤติกรรมที่ศรีธรรณชัชยแสดงถือเป็นข้อสรุปคว้ยคนมีข้ออ้างถึงกล่าว

นอกจากนั้นศรีธรรณชัชยยังใช้วิธีการเล่นแ่งอย่างผิดๆ มาเป็นข้ออ้าง

ครั้งหนึ่งมีชาวฝรั่งเศสคนหนึ่ง มีผ้าขาวซึ่งเขาถือว่าเป็นผ้าเนื้อดี คือดีแล้วเหมือนไม่มีเส้นสายและเนื้อยังคล้ายๆ เป็นควัน ได้มาทำพหน้าว่าในกรุงศรีอยุธยาผู้ใดจะมีเนื้อผ้าดีกว่าตน ศรีธรรณชัชยทราบข่าวก็รีบทำพหน้า

๔. ปรีชา ช่างขวัญขึ้น อธิบายไว้ในเรื่องเดียวกัน หน้า ๒๘๐ ว่า การเล่นแ่งอย่างผิดๆ เป็นการอ้างเหตุผลโดยใช้เล่ห์เหลี่ยมพลิกแพลงให้ตัวเองได้เปรียบในทุกแ่ง โดยบังคับแ่งที่ตนเองเสียเปรียบเอาไว้ไม่กล่าวถึง เพื่อหลอกให้ผู้อื่นไม่รู้เท่าทันเขา ใจคิดว่าเรื่องนั้นไม่ว่าจะอ้างเหตุผลในแ่งไหนก็จำต้องสรุปอย่างผู้ที่เล่นแ่งต้องการอยู่ดี ไม่อาจสรุปเป็นอย่างอื่นไปได้

ครั้นถึงวันพหน้าฝรั่งผู้นั้นก็นำผ้าลักษณะดังกล่าวมาแสดงให้ดู ส่วนศรีธรรณชัชยนั้นก็ทำที่เป็นใช้มือหยิบผ้าซึ่งอยู่ในหีบข้นมาแสดงให้ดูเช่นกัน จึงความว่า

“ทะนนไชยตัวดี เบ็ดหีบทันที คล้อออกด้วยพลัน เข็ชชคเอา มือเปล่าทั้งนั้นไม่เห็นเป็นควันข้นเต็มเคอะ” (หน้า ๕๓)

เมื่อถกเถียงกันข้น ศรีธรรณชัชยก็เล่นแ่งว่า ผ้าของตนนั้น “ดูเห็นเป็นเงา” คล้ายกระจกแต่ของชาวฝรั่งนั้น “เนื้อหนังคล้ายคล้ายเป็นควันปลิวอยู่” เพราะฉะนั้นศรีธรรณชัชยจึงสรุปว่าตนต้องเป็นฝ่ายชนะ ในเรื่องนี้ศรีธรรณชัชยเอาชนะฝ่ายตรงข้ามด้วยวิธีเล่นแ่งอย่างผิดๆ คือเนื้อดีในความกิดของเขา คือใสเป็นกระจก ลักษณะที่ใสเป็นกระจก ก็คือไม่มีอะไรเลย เขาจึงแกล้งข้มมือเปล่าข้น

ข้ออ้างอีกแบบของศรีธรรณชัชย คือการใช้วิธีการเปรียบเทียบผิดแ่ง

ตอนศรีธรรณชัชยเอนำสาตพระสังฆราชเพราะทราบข่าว สังฆราชโกรธเป็นพินเป็นไฟ

๕. ปรีชา ช่างขวัญขึ้น อธิบายไว้ในเรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกันว่า การเปรียบเทียบผิดแ่งคือการที่ผู้อ้างเหตุผลเปรียบเทียบมุ่งเปรียบเทียบเฉพาะแ่งที่ต่างกันและแ่งเหมือนกันเท่านั้นมาเปรียบเทียบกัน ไม่ใช่เป็นแ่งที่มผลต่อข้อสรุปอย่างแท้จริง ส่วนแ่งที่ต่างกันนั้นกลับมผลต่อข้อสรุปอย่างสำคัญ

ในบริบทนี้ “โกรธเป็นพินเป็นไฟ” นั้น เป็น
สำนวนเปรียบเทียบว่า สังฆราชโกรธมากแต่
ศรัทธาญชั้ยกลับคิดเปรียบว่าสังฆราชโกรธเป็น
พินเป็นไฟจริง ๆ ตนจึงแสดงพฤติกรรมเช่น
นั้น

เมื่อพิจารณา “ศรัทธาญชั้ย” จากพฤติกรรมต่าง ๆ ดังได้ชี้ให้เห็นพอสังเขปไว้แล้ว
ใน ภาคผนวก ของบทความนี้ จะเห็นได้ว่า
ศรัทธาญชั้ยนั้นเป็นคนที่มีปฏิภาณอย่างหาตัว
จับยาก นั่นคือเขามีความสามารถในการหาเหตุ
ผลโดยการเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ซึ่งปกติจะไม่
ค่อยมีใครนำมาสัมพันธ์กัน หรือโดยการมอง
สิ่งใดสิ่งหนึ่งในทิศทางที่ตรงข้ามกับคนอื่นถึง
ปรากฏในพฤติกรรมของศรัทธาญชั้ยหลายตอน
เช่น ตอนหลอกพระเจ้าเจษฎาให้ลงไปในสระ
เหตุการณ์ตอนนั้นมีว่า อยู่มาวันหนึ่งพระเจ้า
เจษฎาคิดจะลองปัญญาของศรัทธาญชั้ย จึงบอก
ให้ศรัทธาญชั้ยหาวิธีหลอกพระองค์ลงไป
ในสระให้ได้ ศรัทธาญชั้ยได้ฟังดังนั้นก็กราบ
ทูลว่า ตนไม่มีความสามารถพอที่จะหลอกพระเจ้า
เจษฎาให้ลงไปในสระได้ แต่ตนมีความ
สามารถในการที่จะหลอกพระเจ้าเจษฎาให้ขึ้น
มาจากสระได้ พระเจ้าเจษฎาได้ฟังดังนั้น ก็ลงไป
ในสระแล้วบอกให้ศรัทธาญชั้ย หลอกพระ
องค์ให้ขึ้นมาจากสระ ศรัทธาญชั้ยก็กราบทูลว่า

นั่นแหละคือการที่เขาลอกพระเจ้าเจษฎาให้
ลงไปในสระได้

ตามปกติ เมื่อผู้ใดจะหลอกใครให้ทำ
สิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็มักจะต้องหาวิธีให้เขาทำเช่น
นั้น เช่นในกรณีนี้ ก็ต้องพยายามหาทางให้
เขาลงไปในสระ แต่ศรัทธาญชั้ยกลับใช้สิ่งที่
ตรงกันข้ามมาเป็นกลลวงหลอกให้อีกฝ่ายหนึ่ง
ตกหลุมพรางได้หรือตอนเป็นไก่ตัวผู้ เหตุ
การณ์ตอนนั้นมีว่า พระเจ้าเจษฎาเสด็จประพาส
อุทยาน และ คิดจะทดลองสติปัญญาของ
ศรัทธาญชั้ยอีก จึงนัดแนะกับข้าราชการบริพารให้
นำไข่ไก่ติดตัวไปทุกคน แต่ความนี้ห้ามบอก
ศรัทธาญชั้ย ครั้นเสด็จถึงอุทยานก็รับสั่งให้มี
การละเล่น คือให้พวกข้าราชการบริพารทุกคนลง
ไปเล่นน้ำในสระแล้วให้ร้องกระต๊ากขึ้นพร้อม
กับต้องชูไข่ไก่ขึ้นมา หากคนใดไม่มีไข่ไก่ชู
ขึ้นมา ก็จะมีผลพิบัติได้รับโทษ ครั้นข้าราชการ
บริพารลงไปเล่นน้ำจริงๆ ทุกคนก็ร้องกระ
ต๊ากแล้วชูไข่ไก่ขึ้น แต่ศรัทธาญชั้ยไม่ได้ร้อง
กระต๊ากและไม่ได้ชูไข่ไก่ พระเจ้าเจษฎาจะลง
โทษ ศรัทธาญชั้ยก็ทำเป็นดำลงไปใต้น้ำแล้ว
ไล่ปล้ำข้าราชการบริพารอื่นๆ แล้วร้องกระต๊าก
ขึ้น พร้อมกับกราบทูลว่า พวกข้าราชการบริพาร
เหล่านั้นเป็นไก่ตัวเมียทั้งนั้น ตนเองเป็นไก่

ตัวผู้จึงไม่สามารถออกไขได้ แต่สามารถทำให้
ไก่ตัวเมียออกไข่

ในเหตุการณ์นี้แทนที่ศรีธัญชัยจะ
พยายามหาทางเอาไข่มาให้ไก่กลับพยายามคิด
ว่าทำอะไรตอนจึงจะเป็นไก่ได้โดย *ไม่ต้องมีไข่*
ผลก็คือเขาให้ตัวเองแสดงพฤติกรรมเป็นไก่
ตัวผู้

ความเจ้าปัญญาโดยใช้ปฏิภาณไหว
พริบ ในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าต่าง ๆ ให้
ผ่านไปได้ในลักษณะเอาตัวรอดเช่นนั้น เป็นสิ่ง
ที่กล่าวได้ว่าทุกคนมิใช่จะทำได้ ความเจ้า
ปัญญาของศรีธัญชัยนั้นเป็นเรื่องเฉพาะตัว
ความมีปัญญาความเฉลียวฉลาดอันจะเกิดแก่
บุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้นอาจเกิดขึ้นเพราะได้
รับการศึกษาเป็นสำคัญก็จริง แต่ถ้าบุคคลนั้น
มิได้มีนิสัยส่วนตัวในความเป็นคนช่างสังเกต
เห็นในสิ่งที่คนอื่นไม่เห็น บุคคลนั้นก็จะมี
คงผู้ที่มีนิสัยส่วนตัวเช่นนั้นมาบ้างไม่ได้ ความ
มีปฏิภาณนั้นจึงเป็นเรื่องที่จะฝึกฝนให้มีความ
ทัดเทียมกันได้ยาก

ข้อที่ควรพิจารณาอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับ
การเอาตัวรอดของศรีธัญชัยโดยการอ้างเหตุ-
ผลได้เกือบทุกครั้งไปนั้น เป็นเพราะผู้ที่เป็น
คู่กรณีของศรีธัญชัยมีช่องโหว่หรือข้อบก

พร่องในเรื่องของการใช้ภาษาเป็นสำคัญ นั้น
คือคู่กรณีของศรีธัญชัยใช้ภาษาที่ไม่รัดกุม
หรือใช้ภาษากำกวม ซึ่งเป็นการใช้คำที่มีความ
หมายหลายนัย (Ambiguity)^๖ และใช้คำ
กำกวม (Vagueness)^๗

ตัวอย่างตอนที่ศรีธัญชัย ใช้คำที่มี ความหมายหลายนัยมาเป็นข้ออ้าง

ตอนไฟไหม้บ้านหลวงนาย หลวง
นายให้ศรีธัญชัยไปหา *ต้นไฟ* มาผูกมัดไว้
ศรีธัญชัยก็ไปจับเอา *เชิงกราน* มาผูกมัดไว้
อย่างดี ถึงความว่า “*อ้ายทะนงไชยเร็วเร็วเข้า
ต้นไฟอยู่ไหนเล่า มัดผูกเข้าเอาตัวมัน ทะนงไชย
ไปที่บ้าน ฉวยเชิงกรานวิ่งเป็นคว้น ผูกมัดรัด
ปลัดวัน...*” (หน้า ๒๑)

คำว่า “*ต้นไฟ*” ที่เป็นคำพูดของ
หลวงนายนี้ สามารถตีความไปได้หลายอย่าง
คือ อาจหมายถึงคนหรือสิ่งของที่ทำให้เกิด
ไฟไหม้ขึ้น ส่วนคำว่าต้นไฟในบริบทนี้หลวง

๖,๗. ปรีชา ช่างขวัญอิน ได้อธิบายไว้ในหนังสือ มนุษย์
กับอารยธรรม หน้า ๒๑๒ ว่า คำที่มีความหมาย
หลายนัย หมายถึงการที่พูดแล้วผู้ฟังเข้าใจความ
หมายได้มากกว่าหนึ่งความหมายขึ้นไป ส่วนคำว่า
คำกำกวมนั้น ไม่ได้ทำให้เข้าใจความหมายได้
หลายอย่าง เป็นการเข้าใจความหมายอย่างเดียว
แต่เป็นความหมายที่กว้างมากจนผู้ฟังไม่รู้ว่าจะขอบ
เขตแค่ไหน

นายหมายถึงตัวคนที่ทำให้เกิดไฟไหม้บ้าน แต่ ศรีธรรณูชัยเห็นข้อบกพร่องที่หลวงนายระบุไม่ชัด จึงเลือกตีความว่าหมายถึงสิ่งของ (ในที่นี้คือเชิงกราน) ที่เป็นต้นไฟ เพราะมีเหตุผลดังนี้

“ทะนนไชยเถียงเสียงคัง ว่านายสั่งต่อหน้าฉัน ให้จับต้นไฟพลัน ข้าสำคัญว่าเชิงกราน ไม่บอกให้ชัดความ ครั้นจะถามในสถาน กลัวว่า จะซักการ จับเชิงกรานว่าต้นไฟ ด้วยว่าเคยหุงข้าวทุกค่ำเข้ามาแต่ไร สำหรับก่อกองไฟ ย่อมมีไว้ทุกบนเรือน” (หน้า ๒๒)

ตัวอย่างตอนศรีธรรณูชัย ใช้คำกำกวมเป็นข้ออ้าง เช่น ตอนหลวงนายสั่งให้ศรีธรรณูชัยไปไถนา เสร็จแล้วให้อาวัวผูกไว้ข้างบน ดังความว่า

“ตะวันสายปลายตาล เหมือนวันนั้นไซ้ไรเอางัวผูกไว้ ข้างบนอยู่นาน” (หน้า ๒๒) หลวงนายกล่าวเช่นนั้น มีความไม่แจ่มแจ้งในคำ “ข้างบน” คือไม่ได้ระบุให้แน่ไปว่า บนที่ตอนหรือบนที่ใดจะนั้นศรีธรรณูชัยจึงเอาวัวชักรอกขึ้นไปไว้บนยอดตาล โดยอ้างว่าได้ผูกไว้ข้างบนแล้ว

ตอนศรีธรรณูชัย ไปเฝ้าตุแลแม่ของหลวงนาย (ยายแม่กำขนม) และให้หาหยูก

หาหยูกให้กินด้วยตั้งคำประพันธ์ว่า “เฮ้งไปอยู่ด้วย จะได้ชูช่วย ข้าวน้ำโภชนา ค่ำเช้าทุกวัน นวดพันบาทา หาหยูกหาหยูก มาต้มให้กิน” (หน้า ๒๔) คำว่า “ยา” ที่หลวงนายสั่งให้ศรีธรรณูชัยเอามาให้แม่กินนั้น ไม่ระบุว่าเป็นอย่างอะไร จะนั้นจึงมีข้อบกพร่องที่ทำให้ศรีธรรณูชัยตีความไปอีกแบบหนึ่งได้ นั่นคือ “เอาสารหนูบด ยาสดมีกลิ่น แทรกใส่ให้กิน” (หน้า ๒๔) แม้ “สารหนู” จะเป็นยาพิษ แต่ศรีธรรณูชัยก็ถือว่าเป็นยาชนิดหนึ่งนั่นเอง

ในการพิจารณาถึงความเจ้าปัญญาของศรีธรรณูชัยนั้น สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจจะเลยได้ก็คือความสามารถในการใช้จิตวิทยา กับบุคคลที่เขาติดต่อดูด้วยดังเช่นตอนชนะพนันที่สามารถขอมะม่วงจากสมภารซึ่งเป็นคนหวงมะม่วงอย่างยิ่งได้ ศรีธรรณูชัยได้เข้าไปพบสมภารองค์นั้น และเรียนท่านว่าจะมาบูรณะวัดให้ (ซึ่งเป็นความตั้งใจจริงของตนอยู่แล้ว)สมภารก็มีความยินดีมาก ศรีธรรณูชัยจึงกะการให้ท่านทราบว่าจะสร้างสิ่งใดที่ตรงไหน และสรุปว่าจำเป็นต้องโค่นต้นมะม่วง สมภารก็บอกว่าอย่างเพิ่งโค่นเดี๋ยวนี้เลย รอไว้เดือนหกจึงให้โค่น ศรีธรรณูชัยจึงขอลองชิมมะม่วงดูสักสองสามผล สมภารก็อนุญาตแต่โดยดี

วิธีการของศรีธรรมาโศภิตเป็น การใช้จิตวิทยาอย่างง่าย ๆ กับสมภาร กล่าวคือศรีธรรมาโศภิตมีความฉลาดในการบอกกล่าวสิ่งที่ตนจะทำประโยชน์แก่สมภารเสียก่อน เมื่อเป็นเช่นนั้นสมภารก็ย่อมมีความเกรงใจต่อการขอร้องของศรีธรรมาโศภิตในเรื่องขอชิมมะม่วงสักสองสามผลเท่านั้น

นอกจากนั้นศรีธรรมาโศภิตยังมี **ความสามารถในการอ่านจิตใจของบุคคลต่างๆ** ได้เป็นอย่างดี ความรู้ความสามารถในด้านนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่ได้พบน้อยรายในบุคคลธรรมดาทั่วไป ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สามารถคาดการณ์และเดาใจบุคคลที่อยู่ในแวดวงของเขาได้อย่างเสมอ คือรู้ว่า จะมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นกับตน ทั้งนี้เพราะแยกได้ว่าสิ่งใดเป็นเหตุ สิ่งใดเป็นผลได้อย่างถูกต้องนั่นเอง จึงทำให้เขาเตรียมแก้ไขเหตุการณ์ไว้ได้ล่วงหน้าดังเช่น ตอนถูกจับใส่กรงไปถ่วงน้ำนั้น ศรีธรรมาโศภิตได้หาควาหนั้นต่อความตายเลย เพราะคิดถึงอุบายที่จะเอาตัวรอดได้ ดังนั้นจึงทูลขอพระราชทานเครื่องกกุธภัณฑ์ เศวตฉัตร และพานพระศรีไปตั้งไว้ที่กรงด้วย พระเจ้าเจษฎาไม่รู้อุบาย จึงพระราชทานตามที่ศรีธรรมาโศภิตขอ ศรีธรรมาโศภิตนั้นเดาใจคนได้ว่า บุคคลส่วนใหญ่ชอบเป็น

ใหญ่เป็นโต และการที่พระเจ้าเจษฎาส่งให้นำตนใส่กรงไปถ่วงน้ำในทะเลนั้น ย่อมจะต้องมีเรือสำเภาลำใดลำหนึ่งผ่านมาเป็นแน่ ซึ่งนับว่าศรีธรรมาโศภิตคาดการณ์โดยอาศัยประสบการณ์ได้ถูกต้อง ดังนั้นเมื่อเห็นเรือสำเภาผ่านมาจึงทำอุบายร้องว่า **“ว่ากูไม่เป็นแล้วว”** นายสำเภาก็เกิดความสงสัยจึงเข้ามาซักถาม ศรีธรรมาโศภิตจึงหลอกว่า พระเจ้าแผ่นดินอยากจะให้ตนครองเมือง แต่ตัวเขาไม่ต้องการ จึงถูกจับใส่กรงอย่างที่เห็นนี้แต่หากร้องใหม่ว่า **“ว่าจะไปเป็นแล้วว”** ก็จะมีคนมารับไปครองเมือง จึงสำเภาไม่รู้ทันเล่ห์กลของศรีธรรมาโศภิตจึงขอแลกเข้าไปอยู่ในกรงแทน ด้วยอุบายดังกล่าวนี้ ศรีธรรมาโศภิตจึงรอดตายมาได้

อย่างไรก็ตาม ในบางครั้งศรีธรรมาโศภิตก็ใช้วิธีการหลอกลวงหรือ **โกง** ซึ่ง ๆ หน้ ดังเช่น ตอนรับทำพินันกับชาวฝรั่งเรื่องนกพูดได้ เหตุการณ์ในตอนนั้นคือ ชาวฝรั่งผู้หนึ่งมีนกแขกเต้าซึ่งสามารถพูดได้หลายภาษา จึงมาประกาศทำว่าไม่มีผู้ใดจะมีนกที่พูดหลายภาษาได้เท่าของตน ศรีธรรมาโศภิตรับทำพินันโดยให้คนของตนไปเอานกตระกูลมาจากตัวหนึ่ง ซังไว้ให้หวัด โดยไม่ให้อาหาร แล้วสั่งให้บ่าวไพร่เอานกเอียงมาให้นกตระกูลกินทุก

วัน ๆ พอถึงวันพบนัน ฝรั่งก็นำนกแขกเต้าออกมาแสดงการพูดภาษาต่าง ๆ ฝ่ายศรีธนญชัยก็ปล่อยนกตะกรุมของตนออกมาบ้าง นกแขกเต้าข้างพูดก็พูดจาถากถางว่า นกตะกรุมหัวล้านและเข้ามาพูดใกล้ ๆ นกตะกรุม ๆ จึงเดินเข้าหาและตะครุบนกแขกเต้ากิน เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้จึงเกิดการโต้เถียงกันขึ้น ศรีธนญชัยโต้เถียงโดยอ้างว่า “กะนั้นไชยเถียงแทนทันที นกเจ้าไม่ดี เข้าชู้ถากถางมากมาย นกข้าได้ความอับอาย แก่นักเลงทั้งหลาย...” (หน้า ๕๘) ในที่สุดศรีธนญชัยสรุปว่า “แพะเราทั้งนั้น นกท่านจึงถึงความตาย” (หน้า ๕๘)

วิธีการของศรีธนญชัยดังกล่าว จะเห็นได้ว่าข้อสรุปของเขาที่จริงไม่ได้สมเหตุสมผลกับข้อตกลงเบื้องต้นเลย แต่ศรีธนญชัยก็สรุปเอาว่า การตายของนกฝ่ายตรงข้าม ถือเป็น การพ่ายแพ้โดยปริยายนั่นเอง

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าหากพิจารณากันอย่างถี่ถ้วนก็จะเห็นว่า เหตุผลที่ศรีธนญชัยนำมาอ้างนั้นเป็นลักษณะที่ไม่ดำเนินตามกฎที่บุคคลทั่วไปเข้าใจกันเช่น ตอน ศรีธนญชัยทูลพระเจ้าเจษฎาว่า “ปลายตาล” ดังนี้

ครั้งหนึ่งพระเจ้าเจษฎาเสด็จประพาสทางน้ำ ในขณะที่ทรงประทับอยู่บนเรือก็เห็น

ต้นไม้อยู่ริมฝั่งจึงทรงชวนขันนินไปบริเวณปลายตาล แล้วรับสั่งว่า นี่ต้นตาล ข้าราชบริพารทุกคนก็รับว่า นี่คือต้นตาลเช่นกันแต่ศรีธนญชัยแย้งว่า ไม่ใช่ต้นตาล พระเจ้าเจษฎาจึงให้จอดเรือ แล้วพาศรีธนญชัยไปชี้ที่ต้นไม้ต้นนั้นแล้วถามว่าเป็นต้นอะไร ศรีธนญชัยก็ทูลว่า นี่ต้นตาล ครั้นพระเจ้าเจษฎาจะเอาโทษ ศรีธนญชัยก็แก้ว่าเมื่อตอนอยู่ในเรือพระองค์ชี้ขันนินไปข้างบน ซึ่งเรียกว่าปลายตาลมิใช่ต้นตาล เพราะต้นตาลต้องอยู่ข้างล่างในลักษณะนี้ เมื่อพระเจ้าเจษฎาชวนขันนินไปบนต้นไม้ แล้วเรียกว่าต้นตาล ทั้งคนอื่นก็เห็นด้วยนั้นเป็นเพราะทุกคนมีความคิดตรงกันในแง่ที่ว่า หมายถึงต้นไม้ ไม่ได้คิดแยกให้เป็นการชี้เฉพาะว่าส่วนของต้นไม้ั้นเรียกว่าอะไร แต่สำหรับศรีธนญชัยเขาเจาะจงในลักษณะของการชี้เฉพาะว่าที่ขันนินไปนั้นเป็นส่วนปลายมิใช่ส่วนต้น

อีกตอนหนึ่งก็คือ ตอนที่พระเจ้าเจษฎาส่งให้สนมกำนัลไปอุจจาระรดเรือนทอง การที่พระองค์สั่งเช่นนี้ก็เพราะเข้าใจธรรมชาติโดยปกติว่า เมื่อผู้ใดกระทำอาการเช่นนี้ ย่อมมีขบวนการอื่น ๆ ตามมาด้วย แต่ศรีธนญชัยก็ฉลาดที่ให้ตู่เฉพาะคำ ๆ นั้นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ศรีธนญชัยจึงเอาไม้ไล่ต้อนางสนม

การกระทำของศรีธรรณชยนั้น จะเห็นได้ว่าไม่เข้าตามกฎเกณฑ์ของผู้ใด ซึ่งเท่ากับว่าศรีธรรณชยเล่นคนละกฎกับคู่กรณี การอ้างเหตุผลอย่างศรีธรรณชยนี้ก็ไม่ได้ผิดแต่อย่างใดในเรื่องของการอ้างเหตุผลแต่หากคู่กรณีไหนที่และสามารถตกลงกับศรีธรรณชยให้สามารถเล่นในกฎเดียวกันได้ คู่กรณีรายนั้น ๆ ก็คงจะไม่ “เสียหน้า”

อย่างไรก็ตาม การที่ศรีธรรณชยหาข้อบกพร่องของคู่กรณีด้วยวิธีการต่าง ๆ ข้างต้นทำให้ตนเองชนะผู้อื่นได้ ในที่สุดผู้แข่งก็ได้ให้ “เนร” เอาชนะศรีธรรณชยด้วยวิธีเดียวกันกับที่ศรีธรรณชยเอาชนะผู้อื่นเช่นกัน เหตุการณ์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ ศรีธรรณชยได้ขอยืมเงินจากทายายคู่หนึ่งโดยบอกว่าครบ ๒ เดือนแล้วจะใช้คืนให้ เมื่อครบกำหนดตามความเข้าใจของทายายแล้วศรีธรรณชยไม่ยอมใช้คืนให้เพราะอ้างว่า ยังไม่ครบ ๒ เดือน เมื่อเกิดการฟ้องร้องขึ้นจึงมีการไต่สวนคดี ในที่สุดศรีธรรณชยต้องพ่ายแพ้ยอมชดใช้เงินคืน

วิธีการที่นายเวร (เนร) แก่ต่าง และสามารถเอาชนะศรีธรรณชยได้ก็คือ ได้เล่นในกฎเดียวกับศรีธรรณชย กล่าวคือ เมื่อมีการชักถามไต่สวน นายเวรผู้นั้นได้ชักถาม ดังรายละเอียดในคำประพันธ์ว่า

“นายเวรเนรนั้น มีวาจาพลัน ชักศรีทะนไนไชย ว่าสัญญาไว้ สักสองเดือนไชรั เดือนพระอุทัย หรือเดือนในสุธา ทะนไนไชยว่าไป เดือนพระอุทัย ในข้อสัญญา มิใช่เดือนวัน ในชมพูนา คำมั่นสัญญา ของข้ามันคง” (หน้า ๙๔)

เมื่อนายเวรทราบว่าเป็นเหตุที่ศรีธรรณชยโต้แย้ง เพราะศรีธรรณชยถือกฎเกณฑ์ใดแล้ว นายเวรจึงใช้วิธีการซึ่งอยู่ในกฎเกณฑ์เดียวกับที่ศรีธรรณชยใช้ มาทำให้ศรีธรรณชยยอมจำนน นั่นคือ

“นายเวรช้ไป บนเวหาไชรั ไม่เบียดเพียรคง แล้วถามทะนไนไชย บอกไปตามตรง ว่าเดือนสุริยง คงข้าสัญญา จึงช้ลงไป ฝ่ายคงคาในเงาฉายขึ้นมา จึงถามทะนไนไชย ไปไวมิช้ ในตรงคงคา เรียกว่าชื่อไร ทะนไนไชยรับว่า ดวงพระสุริยา เหมือนกันนั้นไชรั นายเวรจึงว่า เดือนทำไปไยครบสองเดือนไชรั ไยพาโลความ” (หน้า ๙๔)

ด้วยการที่นายเวรใช้วิธีการดังกล่าวนี้ ศรีธรรณชยจึงต้องแพ้ความในที่สุด หากพิจารณาพฤติกรรมทั้งหมดของศรีธรรณชยแล้ว จะเห็นว่าพฤติกรรมที่เขาแสดง

ออกน้อมทั้งพฤติกรรมที่ใช้ปฏิภาณไป ในเชิงลบ (ทำลาย) และในเชิงบวก (ทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม)

พฤติกรรมในเชิงลบจะเห็นได้จากพฤติกรรมที่แสดงลักษณะของความเป็นคนเจ้าคิด เจ้าแค้น อาฆาต พยาบาท จนดูเหมือนเป็นคนโหดร้ายและก้าวร้าว ทั้งนี้เหตุการณ์ปรากฏอยู่หลายตอนที่ศรีธรรณชยใช้ปฏิภาณของตนในทางลบทำลายชีวิตและสิ่งของ ดังเช่น ตอนฆ่าน้อง ตอนเผาเรือนหลวงนาย ตอน ชักควายขึ้นข้างบน และตอนให้แม่หลวงนายกินสารหนู เป็นต้น

พฤติกรรมของศรีธรรณชยในเชิงลบนั้นอาจนำหลักจิตวิทยามาช่วยในการวิเคราะห์ได้ โดยพิจารณาจากชีวิตในวัยเด็ก ซึ่งจะมีส่วนหล่อหลอมอุปนิสัยของบุคคลได้ กล่าวคือในวัยเด็ก ศรีธรรณชยไม่ได้รับความรัก ความเอาใจใส่จากพ่อแม่เท่าที่ควร ทำให้เขากลายเป็นเด็กมีปัญหา เพราะชีวิตที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด สาเหตุนี้เกิดจากเขารู้สึกว่าเขาไม่ได้รับความยุติธรรมจากผู้ใหญ่ เขาต้องเลี้ยงน้องทั้งวัน เมื่อพ่อแม่กลับมาบ้านแทนที่จะแสดงความชื่นชมศรีธรรณชย กลับกล่าวตำหนิและให้ความสำคัญกับน้องมากกว่าตน ทั้งนี้เพราะแม่แบ่งขนมให้เขาซึ่งเป็นพี่ได้เท่า

กับน้อง (ในความคิดของเขา พี่ควรได้มากกว่าน้อง) และในขณะนั้นแม่ค้าขายขนม (แม่หลวงนาย) ก็กลับให้ขนมแก่น้องมากกว่าเขา ศรีธรรณชยรู้สึกโกรธแค้นแม่ค้าอย่างมากที่ทำเช่นนั้น

ด้วยเหตุเหล่านี้ ศรีธรรณชยจึงเกิดความรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ เกิดความคับข้องใจ และมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อน้องในแง่ที่เป็นผู้มาแย่งความรัก ความสำคัญ ไปจากพ่อแม่และบุคคลอื่น ๆ เขาจึงคิดกำจัดน้อง ดังนั้นปฏิภานที่เขาส่งออกจึงเป็นไปในขั้นรุนแรงมาก นอกจากนั้นสถานการณ์ที่ช่วยเสริมให้เขามีพฤติกรรมดังกล่าวอีกประการหนึ่งก็คือ การต้องดิ้นรนต่อสู้ชีวิตตั้งแต่ยังเด็ก เพราะหลังจากฆ่าน้องแล้ว เขาก็ถูกล้อออกจากบ้าน ต้องตกอยู่ในสภาพไร้ญาติขาดมิตรและที่อยู่อาศัย ดังนั้น เขาจึงมาพึ่งวัด เมื่อพบสมภารสัญญาตญาณของการอยู่รอดจึงทำให้เขากลายเป็นคนโกหกตลปเตล่งไปโดยอัตโนมัติ คือโกหกว่าพ่อแม่ของตนตายหมดแล้ว และด้วยนิสัยคะนองตามประสาวัยรุ่น จึงทำให้เขาอยู่วัดไม่ได้นาน เนื่องจากไปลวนลามหลานสาวของสมภาร ความรู้สึกเมื่อถูกล้อออกจากวัดครั้งนี้ทำให้เขารู้สึกว่า หมดที่พักพิงอย่างแท้จริง จึงหวนกลับมาหาพ่อแม่อีกครั้งหนึ่ง

เพราะคิดว่า อย่างไรเสียพ่อและแม่คงจะรักใคร่ผูกพันในตัวลูกบ้าง แต่ศรัทธาบุญชั้ยก็ต้องผิดหวัง เพราะพ่อและแม่ต่างแสดงความรังเกียจศรัทธาบุญชั้ย ซึ่งเป็นลูกแท้ ๆ ของตนอย่างเปิดเผยทั้งทำทีและวาจาโดยนำศรัทธาบุญชั้ยไปขายให้ช่วยทำงานที่บ้านอื่น แต่ศรัทธาบุญชั้ยก็หนีกลับมาหาพ่อแม่อีก ครึ่งสุดท้าย พ่อและแม่ได้พุดจาตักธอนอย่างหมกเยื่อโยว่า

“ชาตินี้มีกรรมตามที่ กว่าจะสิ้นชีวิต
กุนมีได้อาลัย ตัดพ้อต่อหน้าทะนุไชย
แต่วันนี้ไป ตามใจของเอ็งแลนา อย่าได้
กลับคืนเข้ามา สู่วีรอนเคหา สองราชน
ไชยพ่อแม่ตน ใจจิตอย่าคิดกังวล เชื้อใจ
ไร้นจ สองคนจะหาเลี้ยงกัน” (หน้า ๑๓)

จากข้อความที่พ่อแม่กล่าวกับตนข้างต้น ทำให้ศรัทธาบุญชั้ยมีความจำเป็นที่จะต้องไปอยู่ที่อื่น และเนื่องจากเขามีความโกรธแค้นพยาบาทแม่คำชนมอย่างฝังใจ จึงทำให้เขาบอกพ่อแม่ว่า ให้พาเขาไปขายกับแม่คำชายชนมคนนั้น เพื่อเขาจะได้มีโอกาสแก้แค้นได้อย่างสมใจ

ประสพการณ์ในอดีตของศรัทธาบุญชั้ยคงกล่าวข้างต้น มีส่วนทำให้ใช้สติปัญญาและ

ปฏิภาณที่มีอยู่ไปในทางลบ (Negative Wit) หรือไปในทางทำลายบุคคลที่เคยทำร้ายจิตใจของเขา อย่างไรก็ตามศรัทธาบุญชั้ยก็มิได้เป็นบุคคลที่มีจิตใจมุ่งร้ายต่อผู้อื่นไปเสียทุกราย เหตุการณ์ตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็น **จิตใจที่ดีงาม** ของศรัทธาบุญชั้ยและสำนึกในผลกรรมของตนก็คือตอนที่ศรัทธาบุญชั้ยตั้งใจจะสร้างวัด ดังปรากฏในคำประพันธ์ว่า

“ฝ่ายท่านขุนศรีทะนุไชย ชื่นจิต
พิสมัย ผ่องใสประเสริฐสมบอง
หมั่นทำราชกิจจิตรอง มั่งมีเงินทอง
สิ่งของบริบูรณ์พูนมา น้ำใจหมาย
มาตาศาสนา จะสร้างวัดวา ให้ปรากฏ
ไว้ในกรุง ก่อสร้างทรงธรรมบำรุง
การชั้วม้วนง ผดุงผดามานาน.....”
(หน้า ๗๔)

นอกจากจะสร้างวัดแล้ว ศรัทธาบุญชั้ยยังสร้างพระปางต่าง ๆ สร้างพระไตรปิฎก และเป็นเจ้าภาพในการบวชตัว นับว่าครั้งนั้น เขามีเจตจำนงจะสร้างกุศล และคุณงามความดีอย่างจริงใจ และได้แสดงความสำนึกในพระมหากุณจริคุณของพระเจ้าเจษฎาให้เห็นอย่างเด่นชัด ดังปรากฏในคำประพันธ์ตอนหนึ่งว่า “ทะนุไชยใจอ่อนน้อม สร้างเสร็จพร้อมทุกสิ่งสรรพ เฝ้าองค์พระทรงธรรม ด้วยกตัญญู

ยิ่งยง ทูลถวายพระกุศล แต่ทูลโดยซื่อตรง....” (หน้า ๗๘)

นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์อีกหลายตอนที่แสดงให้เห็นว่า ศรีธรรมาภัยมิได้ใช้สติปัญญาของเขาในเชิงลบแต่อย่างใดเลย เมื่อถึงคราวที่บ้านเมืองคับขัน เขาก็ได้ใช้ความมีสติปัญญาในทางบวกสร้างชื่อเสียงให้แก่ชาติบ้านเมือง และช่วยชาติให้พ้นภัยได้หลายครั้งหลายครา กล่าวคือ

ตอนเจ้าเมืองสิงหลส่งนักปราชญ์มาถามปริศนารธรรมให้นักปราชญ์กรุงศรีอยุธยาตอบ โดยเป็นการพนันเอาเมือง พระเจ้าเจษฎาทราบความในสาส์นที่ส่งมาก็ทรงลำบากพระทัย และคิดว่า คงไม่มีทางสู้เขาได้ ศรีธรรมาภัยจึงตัดสินใจขออาสาตอบปัญหาธรรมกับนักปราชญ์ของเมืองสิงหล โดยเอาชีวิตของตนเป็นเดิมพันอีกทีหนึ่ง ทั้งคำประพันธ์ว่า

“ขอเดชะละอองบาท บรมนาถ-
นเรนทร์สุร ข้าพเจ้าเห็นเค้ามุล จะ
เสียมสูญกระวีวงศ์ อันกรุงศรีอยุธยา-
ยศ ย่อมวิเศษอันสูงส่ง จะหย่อนยอม
ต่อมพระองค์ กลับส่งซึ่งสาราไป
เห็นว่าทุกธานีหน์ จะคหิมันพระองค์ได้

แม่นเลื่องลือตลอดไป คงจะขาย
พระบาท ข้าพเจ้าเป็นข้าบาท ขอรับ
ขาดเข้าอาสา สำแดงธรรมยุทธนา
ด้วยลังกาต่างธานี ถ้ามาครมั้นว่าอัปรา
จงเช่นฆ่าให้เป็นผี ญาติกาบรรดามี
ล้างชีวิให้วายชนม์....” (หน้า ๘๘)

หรือตอนรับ พนัน เรื่องผ้า เนื้อดึกกับ
ชาวฝรั่งเศส และตอนรับพนันเรื่องนกพุด
ได้กับชาวฝรั่งเศส

เหตุการณ์ตอนรับพนันกับชาวฝรั่งเศส
ทั้ง ๒ ตอนนี้ แม้จะไม่ใช่การพนันเอาบ้าน
เอาเมืองก็ตาม แต่โดยนัยที่ชาวฝรั่งเศสขึ้นมาทำ
หากไม่มีผู้ใดเอาชนะเขาได้ กรุงศรีอยุธยา
จะถูกคุกคามห็นว่าไม่มีของดีเทียบหน้าเขา
เช่นกัน เหตุการณ์ตอนนี้ แม้ศรีธรรมาภัยจะ
ใช้เล่ห์เหลี่ยมกลโกงเอาชนะก็ตาม นับว่า
ศรีธรรมาภัยก็ได้แสดงให้เห็นว่า บ้านเมือง
ยังคงมีคนมีปฏิภาณไหวพริบอยู่

ตอนถูกพระเจ้ากรุงจีนส่งจับไปใส่ใน
ตึกมกคัน และตึกเย็น เหตุการณ์ตอนนี้ แม้
เป็นเรื่องส่วนตัวก็ตาม แต่การที่ศรีธรรมาภัย
เอาตัวรอดจากความตายได้ ก็ได้สร้างความ
ชื่นชมแก่พระเจ้ากรุงจีน นับได้ว่า ศรีธรรมาภัย
ได้สร้างชื่อเสียงให้แก่ชาติบ้านเมืองอีกครั้งหนึ่ง

ตอนแขกเมืองมละกามาทำพนันแข่ง มวยปล้ำ โดยมีข้อแม้ว่า “แม่แพ่กรุงศรี ตามที่จะทำ ถ้าแพ่แก่เขา จะให้ไปเฝ้า กัมเกล้า เกรงย่า” (หน้า ๘๑) ศรีธรรณชยก็ได้อ่านอาสา กับพระเจ้าเจษฎาในเรื่องนี้อีกครั้ง และมีได้ ทำให้พระเจ้าเจษฎาผิดหวังในเรื่องสติปัญญา ของเขาเลย

ศรีธรรณชยนั้นตระหนกและภูมิใจใน ความมีสติปัญญาของตนมาโดยตลอด เพราะ บุคคลต่างๆ ที่ผ่านมาในแวดวงชีวิตของเขา ไม่ว่าจะเป็พระเจ้าแผ่นดิน ภิภษุ หรือ คหบดีก็ตาม ล้วนเคยเสียรู้เขาอยู่เสมอ ด้วย เหตุนี้ ศรีธรรณชยจึงคิดว่า การที่เขาเจ้าปัญญา นั้น เขาจะต้องเป็นคนชนะเสมอ แพร่รู้ใคร ไม่ได้ รักหน้าของตัวเองเป็นที่สุด กล่าวคือ ไม่ยอม “เสียหน้า” ของตนเองเป็นอันขาด ึ่งๆ ที่ตนได้ทำให้ผู้อื่น “เสียหน้า” มา มาก แล้ว ดังนั้นเมื่อตัวแปรบาง จึงมีความ “เสีย หน้า” อย่างยิ่งจนไม่อาจจะมีชีวิตอยู่ต่อไปได้

เรื่อง “เสียหน้า” เป็นเรื่องที่สำคัญ มาก เพราะ “การเสียหน้า” เป็นสำนวนที่ หมายถึงการเสียศักดิ์ศรี เสียความภาคภูมิใจ เสียชื่อเสียง ซึ่งทำให้ผู้ “เสียหน้า” เกิด ความรู้สึกกว่า ถูกดูถูกดูหมิ่น รู้สึกอับอาย และมีความอับอายต่อผู้อื่นยิ่งด้วย ความมี

สติปัญญาของศรีธรรณชยนั้นทำให้ศรีธรรณชย “มีหน้า” มาโดยตลอด พฤติกรรมของ ศรีธรรณชยที่สามารถเอาชนะผู้อื่นด้วยสติ- ปัญญา ไหวพริบ ปฏิภาณดังกล่าวแล้วข้างต้น ล้วนทำให้บุคคลที่มีฐานะสูงในสังคม เช่น พระเจ้าแผ่นดิน คหบดี และ ภิภษุ ต้อง “เสียหน้า” และ “หน้าเสีย” ึ่ง

อย่างไรก็ตาม บุคคลเหล่านั้นก็ไม่มี ความรู้สึกเท่าตัว “ศรีธรรณชย” เมื่อต้องแพ้รู้ “แฉะ” “การเสียหน้า” ของศรีธรรณชยนั้น เป็นเรื่องใหญ่และมีความสำคัญสำหรับเขามาก ึ่งยังชี้ให้ผู้อ่านผู้ฟังเห็นอีกว่า มีความเกี่ยว พันกับความเป็นความตายด้วย

“การเสียหน้า” ของศรีธรรณชยเกิดขึ้น ๓ ครั้ง ครั้งแรก เสียรู้เรื่องขำเร็ว ครั้งที่ ๒ เสียรู้แฉะเรื่องจอตเรือให้ชนฝั่งที่ใดก็ได้ ครอง ที่ ๓ เสียรู้เรื่องสองเดือน การ “เสียหน้า” สองครั้งแรกนั้น ศรีธรรณชยเริ่มมีความรู้สึก เสียใจเกิดขึ้น แต่เหตุการณ์ ๒ ครั้งนี้ไม่มีผู้ ใดทราบ มีแต่ “แฉะ” เท่านั้น แต่การเสียรู้ ครั้งที่ ๓ นั้น บุคคลทั่วไปทราบกันเป็นอย่างดี เขาจึงมีความเสียใจ และตรอมใจจนป่วยไข้ เพราะเหตุที่รู้สึกว่าได้ถูกลบเหลี่ยม ลบเชิง การที่ศรีธรรณชยไม่เคยแพ้รู้ผู้ใดมาก่อน เมื่อ ประสบกับเหตุการณ์เช่นนี้ ความ “เสียหน้า”

จึงไม่ใช่เป็นเพียงความเสียเกียรติ เสียรู้ หรือเสียความภาคภูมิใจเท่านั้น แต่หากเป็นการเสียเหลี่ยม เสียเชิงในทุก ๆ ด้านสำหรับศรีธนูชัยด้วย

เรื่องความตายของศรีธนูชัยด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นประเด็นที่น่าพิจารณาเกี่ยวโยงถึงทัศนะบางอย่างอันเป็นจุดประสงค์ของผู้แต่งด้วย กล่าวคือ ผู้แต่งตระหนักดีว่าคนเจ้าปัญญา ฉลาดแกมโกงอย่างศรีธนูชัยนั้น แม้จะเป็นเลิศในค่านิยมที่คนทั่วไปก็ตาม แต่ในอีกแง่หนึ่งก็มีข้อบกพร่องในเรื่องของคุณธรรม ด้วยเหตุนี้จึงได้สร้างตัวละครอีกตัวหนึ่ง ซึ่งเป็นคนเจ้าปัญญาเช่นกัน คือ “เฒ่า” มาเป็นผู้ทำให้ศรีธนูชัยรู้รสของการแพ้รับบ้าง และเพราะเหตุที่ศรีธนูชัยไม่เคย

“แพ้” ไม่เคย “เสียหน้า” มาก่อน จึงเกิดความรู้สึกรุนแรงในเรื่องนี้ผิดจากบุคคลทั่วไป จนถึงแก่ชีวิต อย่างไรก็ตาม แม้ถึงที่สุดแล้วความเจ้าปัญญาของศรีธนูชัยมิได้ลดน้อยลงเลย กล่าวคือ การที่ศรีธนูชัยเรียกภรรยา มาสั่งให้เผาตนด้วยไม้ล้งตั้นนั้น นับว่าเขาเตรียมการได้ถูกต้อง และวิธีแก้ไขหากมีผู้หาวิธีแก้แค้นเขาโดยวิธีการบัสสาวะรดเอ๊าะกระดูกของเขาซึ่งก็เป็นจริงดังคาด อย่างไรก็ตาม บุคคลเหล่านั้นก็ไม่อาจจะเอาชนะเขาได้ เพราะได้รับผลตอบแทนจากการกระทำนั้นอย่างเจ็บแสบ เช่นเดียวกับเมื่อครั้งที่เขายังมีชีวิตอยู่ นับได้ว่า “ศรีธนูชัย” นั้นตายอย่างไฉไล ไฉเชิง สมกับที่เป็นคนเจ้าปัญญาอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- กัญญรัตน์ เวชศาสตร์. การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องศรีธนูชัยฉบับต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.
- รุ่งธรรม ศุภธรรมรักษ์ และคณะ. มนุษย์กับอารยธรรม เล่มที่ ๑ หน้าที่ ๑-๔ กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมมาธิราช, ๒๕๒๓.
- ศิลป์ากร, กรม. ศรีทะนงไชย (ตำนานกาพย์) และลิลิตตำรานพรัตน์. พระนคร : โรงพิมพ์ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๑๑.
- (พิมพ์ในงานฉาปนกิจศพ นายชิต สุภสิทธิ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๑๑)
- Abrahams, Roger D. "Trickster, The Out vageous Hero" *Our Living Traditions*. Tristram Cotfin ed. n.p. : The Basic Books Inc., 1968.
- Dundes Alan. *The Study of Folklore*. Englewood Chiff, N.J., Prentice Hall, 1965.
- Thompson, Stith. "The Trickster Cycle" *The Folktale*. New York : The Dryden Press, 1951.